

QUADERN DE
CULTURA
TRADICIONAL
I POPULAR

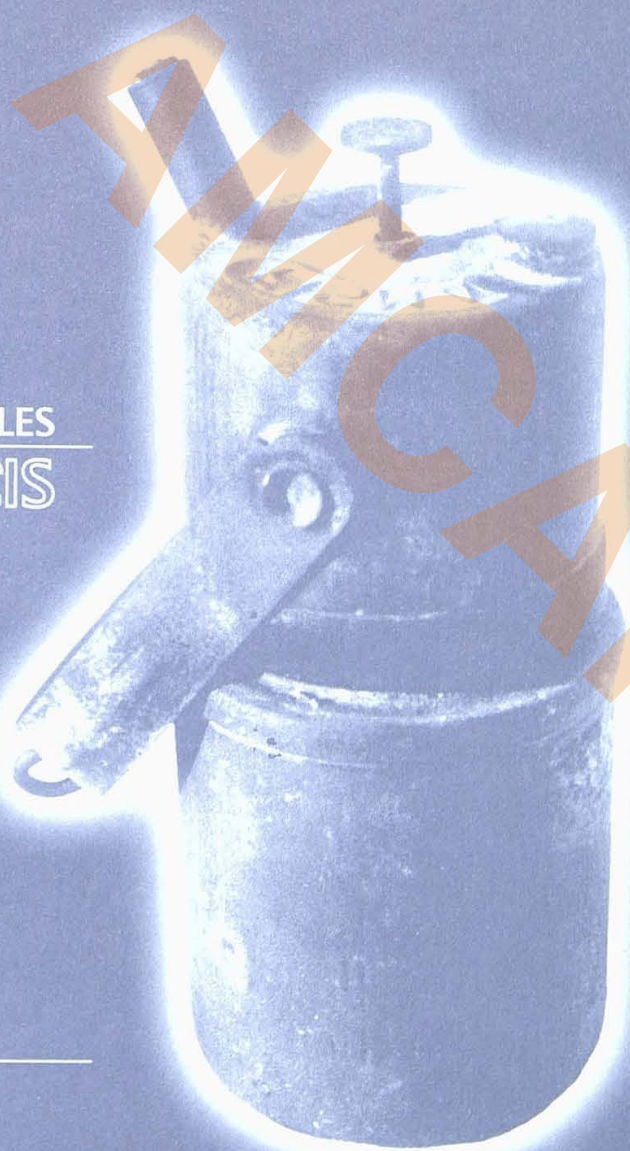
ANJUB

PAGESOS VORA LA MAR: Vilafortuny

ABANS DE LA
URBANITZACIÓ

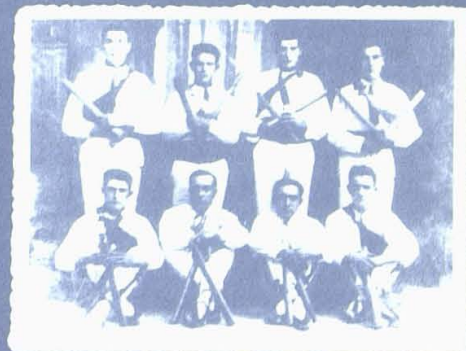
RECULL DE CONTALLES
TIPUS RANCIS

DOCUMENTACIÓ SOBRE
VILAFORTUNY
ALS ARXIVS DE
TARRAGONA I REUS

EL BALL
DE BASTONS
DE CAMBRILS

LA TRADICIÓ DE
PICAR I PARAR

EL CARBUR
ENTRE L'ESPELMA
I LA BOMBETA

CONSELL DE REDACCIÓ

Eva Sentís, Ester Rabasó,
Núria Ortoneda,
Jordi Moreno, Gerard Martí,
Marcel Blázquez, Manel Tarés

COL·LABORADORS

Àngel Vallverdú Rom
Josep M. T. Grau i Pujol
Sabi Peris Serradell
Joan Tarés Lagunas

CORRESPONDÈNCIA

Apartat de Correus 159
43850 Cambrils
Telèfon 666 072 428
630 113 501
E-mail: anjub@tinet.fut.es

AMB EL SUPORT DE

Ajuntament de Cambrils
Diputació de Tarragona

COL·LABORA

Revista Cambrils

IMPRIMEIX

Arts Gràfiques Saragossa, SL

CORRECCIÓ

Franc Prats

DIPÒSIT LEGAL

T-517/99

FOTOS DE PORTADA

Dalt esquerra, colla de gent
habitants de les rodalies del
Cap de Sant Pere amb una
gran sindria al centre de la
foto. Al centre de la portada,
llum de carbur. A baix, a la
dreta, grup de bastoners de
Cambrils l'any 1921

FE D'ERRATES

En l'article titulat "La fàbrica
d'agulles de remendar de Cambrils"
publicat en l'edició anterior de
l'Anjub, allà on s'explicava que la
maquinària de la fàbrica va ser
venuda, en realitat havia estat ce-
dida.

GRUP DE
RECERCA DE
CULTURA
TRADICIONAL
I POPULAR
DE CAMBRILS

Els fulls del calendari passen ràpidament i, sense ser prou conscients d'això, ens adonem que la nostra entitat compleix enguany deu anys. Sembla ahir, quan un grup de joves inquiets van posar fil a l'agulla perquè la nostra tradició no es perdés i quedés en l'oblit. En tot aquest temps, la trajectòria que hem seguit ha estat ascendent; hem passat de la recollida d'informació a la seva publicació, ja sigui a través dels fulls divulgatius en un primer moment, en el quadern de cultura tradicional i popular, més tard, i en les col·laboracions mensuals a la *Revista Cambrils* amb "La dita". Sense oblidar les diferents xerrades i cicles que s'han anat organitzant. La nostra intenció ha estat fer conèixer a tothom, tant petits com grans, la nostra cultura. A través de les diferents publicacions hem tractat temes que potser estaven ja oblidats o estaven a punt de ser-ho.

Al llarg d'aquesta dècada, han estat diverses les persones que han passat per l'entitat i han fet la seva aportació, persones amb ganes de

saber coses sobre el nostre passat, coses que tot i que semblen insignificants per a la gent que ens les explica, són importants per conèixer la manera de fer i de viure dels nostres avis, besavis i rebesavis.

L'entitat s'ha anat consolidant, tot i tenir els seus alts i baixos, la nostra il·lusió no ha defallit i hem continuat endavant amb la nostra tasca. I esperem que així continuï per poder celebrar-ne molts més.

Gràcies a totes les persones que desinteressadament ens han anat transmetent bona part de la informació que hem recollit, sense elles el nostre projecte no seria tan fàcil dur-lo a terme. Agrair també als socis el seu suport. Des d'aquestes línies fem una crida a tothom que vulgui col·laborar amb nosaltres, ja sabeu on ens trobareu. I ben aviat entre vosaltres, la nostra pàgina web, des d'on podreu consultar totes les publicacions que hem tret fins ara.

Que per molts anys, des de l'Anjub, poguem seguir fent-vos arribar la nostra cultura tradicional i popular.

ÍNDEX

PÀG.
3

**Pagesos vora la
mar: Vilafortuny
abans de la
urbanització**

PÀG.
15

**Contalles sobre
personatges
populars: els tipus
rancis**

PÀG.
10

**El ball de bastons
a Cambrils, la
tradició de picar i
parar**

PÀG.
19

**El carbur: entre
l'espelma i la
bombeta**

PÀG.
22

**Vilafortuny en
arxius públics de
Tarragona i Reus**

Pagesos vora la mar

Vilafortuny abans de la urbanització

MANEL TARÉS LAGUNAS

Fins pocs anys abans de la urbanització de la partida de Vilafortuny, les persones que vivien i treballaven en les seves terres constituïen una comunitat oberta i canviant: oberta perquè a l'estiu s'incrementava amb l'arribada dels banyistes i dels propietaris de les grans finques, i canviant a causa dels vaivens dels masovers condicionats per les clàusules dels contractes d'arrendament. Tot i l'adscripció als municipis de Cambrils i Salou, la vida i costums entorn de l'església de Mas d'en Bosch i el castell conferien personalitat a la comunitat

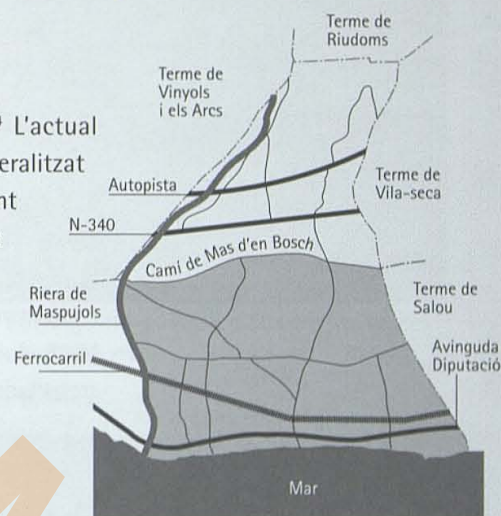
L'actual terme municipal de Cambrils és el resultat històric d'un conjunt d'agregacions i segregacions d'antics termes rurals. L'any 1842 la Diputació Provincial de Tarragona¹ va manar la incorporació de tots aquells termes rurals als nuclis veïns més grans. D'aquesta manera Vilafortuny, juntament amb altres antics termes com Vilagrassa i Mas d'en Bisbe, passaven a formar part definitivament del municipi de Cambrils. Aquests indrets estaven en gran part despoblats i l'única població que hi existia vivia dispersa en els diversos masos que esquitxaven la totalitat d'aquests termes. En el cas de Vilafortuny, la major part de les finques pertanyien a grans terratinents que vivien moltes vegades lluny de Cambrils i que arrendaven llurs propietats a famílies de masovers i mitgers² provinents de les localitats veïnes.

LA POBLACIÓ DE VILAFORTUNY

Entre les viles de Cambrils i Vila-seca s'estén un territori antigament parcel·lat en nombrosos termes i quadres³. Avui en dia és difícil establir amb exactitud els límits de cada una d'aquestes divisions, de les quals Vilafortuny n'era una més. De la parròquia de Santa Maria de Vilafortuny en depenien, a començaments del segle XIX, els termes de Barenys, Vilagrassa, Mas d'en Bisbe, Mas de l'Abat, les Comes d'Ulldemolins i les

Franqueses, a part de Vilafortuny.⁴ L'actual desenvolupament urbanístic ha generalitzat el nom de Vilafortuny, tot englobant les partides de Vilafortuny, Cap de Sant Pere, Tallats, Mas d'en Bosch i Mas de Clariana. El Mas d'en Bisbe i Vilagrassa encara resten sense urbanitzar, mentre que la resta de termes que hem anomenat pertanyen ara a Salou i Vila-seca.

Aquesta zona sempre va estar feblement poblada, sobretot quan a partir del segle XVI els atacs corsaris feren estralls entre la ja escassa població d'aquesta part de la costa, a Vilafortuny, Barenys i Salou.⁵ Hem confeccionat una evolució de la població de Vilafortuny a partir de dades procedents de fogatges i censos:

Antic terme de Vilafortuny

Any	Població
Finals de segle XIV ⁶	17 focs ⁷
1497 ⁸	1 foc
1515	7 focs
1553	3 focs
1699 ⁹	3 focs
1787	8 habitants
1835	32 habitants

2. Mitger: persona que conrea les terres d'altri i es reparteix amb ell els fruits a mitges (DIEC).

3. Quadra: districte especial dins el terme d'un castell termenat (DIEC).

4. FARRIOL et al. pàg. 33

5. MORELL, pàg. 40 i JORDÀ, pàg. 63

6. JORDÀ, pàg. 59

7. Foc. Molts censos de l'antic règim es constituïen en relacions de cases sotmeses a l'impost del fogatge. Cada foc s'estima en uns quatre habitants.

ARXIU REVISTA CAMBRILS

El castell de Vilafortuny era el nucli dels petits masos disseminats al seu voltant

Es pot observar, doncs, la forta despoblació del terme durant tota l'època moderna: durant segles la poca població vivia en petits masos disseminats, amb nucli en el castell de Vilafortuny. D'altra banda, moltes finques eren treballades per pagesos que vivien a Cambrils

o Vila-seca. L'any 1839, l'alcalde¹⁰ de Vilafortuny fa notar que, així com el Mas d'en Bisbe es trobava del tot deshabitat, Vilafortuny no es diferencia pas massa d'aquesta situació, ja que "solo varia de los enteramente despoblados que tiene tres casas de campo aisladas bien que no habitadas por sus dueños, sino por sus criados, parceros de los mismos"¹¹. Aquestes cases eren el castell de Vilafortuny, Mas de Bosch i Mas de Clariana, on l'any 1835 es comptabilitzaven 32 persones.¹² L'embranchida demogràfica que assolí Cambrils a partir de la dècada de 1870¹³ sembla que va menar cada cop més persones cap a les terres de Vilafortuny. Ja al segle xx, que en definitiva és l'època que ens interessa aquesta vegada, l'evolució de la població empadronada fou la que podem veure al quadre de l'esquerra.

Aquestes dades estan extretes dels padrons municipals i no són exhaustives ja que hi manca algun mas (no hi consten el Mas del Matalassos ni el Mas del Bitxac, entre d'altres presumiblement habitats), però ens resulten prou útils per copsar l'evolució de la població a Vilafortuny. Aquesta es va doblar entre 1925 i 1940 i s'hi observa que durant la Guerra Civil moltes persones van fugir del poble per tal d'establir-se als masos. El Mas d'en Bosch feia temps que restava deshabitat i enrunat, només l'esglésiola seguia en servei.

Any	Masos comptabilitzats	Habitants ¹⁴	Població Cambrils ¹⁵
1925	Aguiló, Bosch, Clariana, Incubadora, Oliver, Puig, Santgenís, Vilafortuny i Vileta	44	3.453
1930	Aguiló, Bosch, Cap St.Pere, Carretó, Castell, Clariana, Gran, Puig, Vermell, Victor, Vilafortuny i dos masos més	67	3.784
1937	Bosch, Cap St Pere, Clariana, Gran, Oliver, Puig, Tallats, Vermell, Vidalet, Vilafortuny i Vileta	73	—
1940	Aguiló, Bonic, Castell, Celestino, Clanxet, Clariana, Clot, Corralet, Garretó, Incubadora, Oliver, Puig, Roca, Santgenís, Vermell, Vidalet, Vilafortuny i Vileta	100	3.812

La mitjana de persones per cada grup residencial és de 4,8 tant l'any 1930 com deu anys després, quantitat habitual en els grups residencials de l'època.¹⁶ La major part de famílies eren nuclis conjugals simples, i eren poques les famílies que vivien amb algun altre parent.¹⁷ Algunes d'elles tenien criada i mosso, com els habitants del Mas del Vermell, de l'Aguiló o de Clariana el 1930 i del Mas del Víctor, de n'Oliver, del Santgenís i del Vidalet el 1940. La major part dels mossos i criats eren originaris de les Terres de l'Ebre així com d'altres províncies espanyoles. D'altra banda, els habitants de Vilafortuny eren famílies de parcers¹⁸ i arrendataris originaris de la comarca (Mont-roig, Riudoms, Reus, Vila-seca, Vandellòs, Ulldemolins, Tivissa) i d'altres punts de Tarragona i Lleida (terres de l'Ebre, Priorat, Maials, Juncosa), mentre que les famílies de petits propietaris provenien sobretot de Cambrils mateix.¹⁹

LA VIDA QUOTIDIANA. L'ESTIUIG

Les persones que van viure en aquella contrada durant els anys immediatament anteriors a la Guerra Civil de 1936 coincideixen totes elles en la gran bellesa del seu paisatge. El terme de Vilafortuny davalla suaument cap al mar des de les terres de l'interior, Vilagrassa i Mas d'en Bosch. Davant del castell hi havia un frondós passeig de plataners, lledoners i moreres a la banda de dalt, i xops i baladres a la part de més avall, que baixava cap a la platja, i un camí estret comunicava amb el Mas d'en Bosch. Des de les terres a sota del Mas de Clariana fins a l'Esquirol, un extens pinar s'estenia arran de mar.²⁰ En canvi, la zona del Cap de Sant Pere estava coberta de canyissars i aiguamolls, i els pagesos hi construïen séquies que evacuaven l'aigua sobrant en uns gorgs a la vora del mar, on a més s'hi podien pescar anguiles. Més endins, el camí de Vilafortuny unia Cambrils amb Salou i encara ho fa avui en dia. En aquells anys ningú recorda que hi hagués cap camí vorejant la costa, tot i que és plausible que el caminet de Sanitat la recorregués en una època més antiga.

Les zones de conreu s'estenien principalment de la via del tren cap amunt. Les terres de Vilafortuny, Tallats i Cap de Sant Pere tenien regadius alternats amb conreus de secà. Nombrosos pous i mines, amb les corresponents

Els antics propietaris del mas de la Formigueta portaven també les terres del ja enrunat Mas d'en Gran (foto de 1925 ca.)

sinies mogudes per rucs, i més tard per motors de benzina, dotaven d'aigua els conreus. Un informant que va viure al Mas de la Vileta, sense cap intenció d'exhaustivitat, ens anomena les mines, ara totes elles eixutes, que regaven aquelles terres: la mina del Castell, del Mas de Clariana, del Mas d'en Bosch, del Mordiu, de Sant Josep i de l'Escopeteta, entre d'altres. Les terres més altes eren secanes, sobretot les del Mas d'en Bosch, i més amunt encara, el Mas d'en Bisbe i la Vilagrassa. Es conreava sobretot vinya (de les varietats esquixagós, macabeu i garnatxa), olivers, garrofers i cereals. Als regadius s'hi feien molts melons i fesols, entre d'altres cultius. Hi havia qui recollia les pinyes dels pins de Vilafortuny i en separava els pinyons per a vendre: als anys de la postguerra venien cada any tres homes de Granollers a recollir les pinyes i separaven els pinyons amb llur closca davant del mas de la Vileta.²¹

La gent de Vilafortuny es desplaçava a Cambrils (a menys d'una hora a peu) o a Salou (a poc més de mitja hora a peu) per tal de comprar,

8. El 1496 el batlle de Vilafortuny declarava davant la comissió de fogatjament que "en dit loch noy ha negú" més que en un mas on hi viu Joan Oliver. Vegeu CATALÀ pàg. 185

9. Arxiu Històric Municipal de la Selva del Camp, Fons Comunal.

10. AMCAM, Antic Terme de Vilafortuny, sense classificar.

11. AMCAM, Antic Terme de Vilafortuny, sense classificar.

12. AMCAM, Antic Terme de Vilafortuny, sense classificar.

13. BERTRAN, 1992, pàg. 16.

14. AMCAM. Padrons, VIDIELLA.

15. BERTRAN, 1989, pàg. 14.

16. Vegeu GENOVARD pàg. 49 i ESTRADA pàg. 106.

17. AMC, Padró de 1940. L'any 1940 comptabilitzem entre els masos citats 12 famílies del tipus 3b, quatre del grup 4, i dues famílies amb servents, segons la classificació de Laslett, ESTRADA 117.

18. Parcer: persona que pren o arrenda la terra a parts (DIEC).

Als corrals del castell de Vilafortuny els masovers hi criaven vaques

CEDIDA PER DOMINGO CAPAFONS

visitar-se al metge o anar a col·legi. Amb tot, un cop per setmana, després de la guerra, un home amb un carro passava pel castell i altres masos a vendre tota mena de queviures. Els veïns també s'intercanviaven productes del camp, com recapta o llet que produïen les vaques dels parcers del castell de Vilafortuny. Així mateix, algunes dones de pescadors de Cambrils, transportant grosses paneres de peix sobre els seus caps, s'acostaven diàriament als masos per mercadejar amb els productes del mar. Moltes vegades el comerç amb les peixateres es feia sense moneda, a través del bescanvi.

Els nens anaven a escola a Cambrils, però algú també va anar a Salou, que en la dècada dels anys 1930 consistia en unes poques cases, a més dels xalets dels estiuejants reusencs.²² L'assistència era força irregular, ja que "un dia feiem festa perquè plovia, l'altre perquè feia fred, un altre dia no teníem espardenyes".²³ Ara bé, durant uns anys després de la guerra, el senyor Pahí del Mas del Puig (anomenat actualment Mas de l'Avi), damunt del camí del Mas d'en Bosch, va contractar una mestra que baixava des de Reus perquè instruís la seva

fillada en el mateix mas durant dues o tres hores diàries, cosa que va permetre que altres nens i nenes de la contrada, tant de Vilafortuny com de la Vilagrassa, anessin a col·legi en aquest mas a canvi d'una petita aportació econòmica o en queviures.

El jovent es divertia a Cambrils o també al cafè de cal Sisquet de Salou, on s'hi feia sonar una gramola, i a ca l'Agustí, on a més hi havia el servei de taxi. En canvi, la canalla es reunia al castell de Vilafortuny per jugar al passeig o a l'era, sobretot els diumenges. Però l'època de més concurrència era l'estiu, quan les platges i pinars de Vilafortuny rebien estiuejants procedents de Reus i Riudoms. Aquests arribaven o bé amb tartana, o bé a peu des de l'estació de Salou, on el Carrilet deixava la gent de Reus. Els de Riudoms acostumaven a venir per Sant Jaume, un cop enllestits els replans dels avellaners.²⁴ Els estiuejants es repartien sota els pins de Vilafortuny, davant del Mas de la Vileta (Mas de la Remei) o les oliveres del Cap de Sant Pere, al ras o sota uns tendals. Es proveïen de verdura, fruita i aigua dels masos de la zona, i hi passaven uns quants dies. Algun any, els de Riudoms, arribaren a llogar una orquestra per fer ball allà mateix al pinar. També els novicis de La Salle de Cambrils s'arribaven fins a Vilafortuny en les seves passejades tot vorejant la via del tren i es banyaven a la platja de sota del castell. Només a ells se'ls permetia el pas pel camí que baixava a la platja des del castell. La resta de gent trobava el pas tallat per una cadena.²⁵ Encara més, després de la guerra, els amos del castell i l'alcalde de Tarragona organitzaren unes colònies d'estiu de la Falange per a nens i nenes alternadament, que venien de Saragossa i s'estaven en una sala del castell coneguda ja com "les colònies", al costat del celler, acompanyats d'un grup de monges i religiosos. Hi tenien un home llogat per vigilar els nens, el Xaparro de Tarragona.

L'ESGLÉSIA DE VILAFORTUNY I LA FESTA MAJOR

L'església del Mas d'en Bosch o de Santa Maria de Vilafortuny havia estat sufragània²⁶ de Santa Maria de Cambrils des del 1575, quan l'arquebisbe de Tarragona va permetre els masovers de Barenys i Vilafortuny que construïssin una nova església allunyada de la línia de costa.²⁷

Tornant de nou al segle xx, el capellà de l'església vivia a Cambrils i els diumenges i els dies assenyalats es desplaçava a l'església de Mas d'en Bosch per tal de celebrar la missa a les dotze del migdia, i la trobava ja arranjada amb flors que un grup de xiquetes de Vilafortuny havien vingut a portar el dia abans. Les claus de l'església les guardaven al Mas d'en Puig. Just abans de la guerra, el rector de la parròquia era Mn. Rafael Queral²⁸, "mossan Rafel" que vivia al carrer de les Creus de Cambrils. Un cop finalitzat el conflicte, arribà el nou rector, Mn. Simó Vallverdú, "mossan Simó". La imatge que es venerava a l'ermita del Mas d'en Bosch representava la Mare de Déu de la Immaculada.²⁹ Tot i això, la imatge original del segle xiv sembla que va desaparèixer de l'església i encara es conserva avui en dia al Museu Diocesà de Tarragona.³⁰ Durant la guerra civil iniciada el 1936, la imatge de la Immaculada va ser destruïda i acabada aquesta es va organitzar una col·lecta entre els veïns dels masos dels voltants de l'església de Vilafortuny per tal d'adquirir una nova imatge. Es va fer una festa el dia de la restauració de la imatge i hi van assistir en Carles Roig i el senyor del castell, entre d'altres.

El 15 d'agost se celebrava la diada de Vilafortuny, la festa major de l'Assumpció de la Mare de Déu o Mare de Déu d'agost. A l'època de "mossan Rafel", al matí se celebrava missa i es feia venir un predicador des de Reus. La gent dinava fora, prop del lledoner del mas³¹, i a la tarda, la gatzara era segura al voltant de l'ermita. Els nens representaven petites obres de teatre en català, recitaven versets, es feien cucanyes i es repartien refrescos. Hi participava el jovent d'Acció Catòlica de Cambrils, i hi venia molta gent de Cambrils i Salou, juntament amb els veïns de Vilafortuny. També es passava el rosari i es feia processó.³² Durant una època, la mestra del Mas d'en Puig feia assajar una obreta de teatre a la canalla de la contrada per tal que la representessin en aquell dia. No tenim cap notícia que es fes ball, però sí que sabem que la festa s'acabava amb un petit espectacle de coets. Una vegada abans de la guerra civil el mossèn va oferir un refrigeri al pati del Mas d'en Bosch amb botifarra i tupí. L'aplec es va interrompre durant la Guerra Civil, quan l'església va ser ocupada per les brigades internacionals. Acabat el conflicte es va

reprendre la celebració de l'aplec, tot i que amb els anys es va anar perdent.

EL CASTELL DE VILAFORTUNY I LA GUERRA CIVIL

En aquells anys les terres del castell representaven més de cent jornals.³³ Al mateix castell hi vivien dues famílies de masovers, de cognom Folch les dues: uns vivien al cos central de l'edifici i els altres a la torre del castell. A prop, a la mateixa propietat, hi vivia una tercera família, els Capafons. Dues altres finques més dintre de la propietat eren portades per d'altres pagesos. La família propietària del castell era la Castellarnau de Tarragona, però en morir l'amo ho va adquirir la marquesa de la Mesa de Asta.

El castell tenia premsa d'oli i de vi, celler, mina d'aigua amb la seva bassa, uns grans corrals de porcs i pastures per a vedells i vaques. A més, el castell disposava d'una capella on se celebrava missa quan venien els amos o quan hi havia colònies. Aquesta capella tenia algunes imatges, però durant la Guerra Civil fou incendiada. Una informant que va habitar el castell recorda com havia celebrat la seva primera comunió en aquella esglesiola, i sembla que durant uns anys també s'hi va ensenyar doctrina catòlica.³⁴

A l'inici de la guerra, l'any 1936, un grup de joves de Tarragona i de Cambrils van entrar al castell, se n'emportaren objectes i destruïren la capella. Més tard, un grup de milicians republicans el van ocupar, fins que foren desplaçats pels soldats de les brigades internacionals. La vintena o trentena que formaven la plana major ocuparen les sales dels senyors del castell, mentre que la resta de soldats es repartiren als seus voltants, a l'era, al paller, al Mas d'en Puig i al pinar de la platja, sota unes barraques de canya. Al Mas d'en Grau hi havia els soldats de la columna de xoc. La cort dels porcs va servir per instal·lar la cantina del campament, mentre que al Mas del Xaranga hi havia l'hospital. L'interior de l'església del Mas d'en Bosch fou destruït i la tomba d'en Joaquim Roca i Cornet³⁵ fou profanada. Sobre el cementiri de l'església hi havia instal·lada la cuina, tot i que n'hi havia una altra prop del castell. A la mateixa església fou on va funcionar el col·legi per als nens de la zona. Els mestres eren el Sr. Barba i el Sr. Garagall, i al cap de poc

19. Si mirem enrere, veiem que per exemple l'any 1835 la família que feia més temps que vivia a Vilafortuny hi portava set anys. La gent provenia bàsicament de Cambrils, Vinyols, Vilaseca i Riudoms, i fins i tot de Juncosa.

20. Documentat ja el 1495 en el Llibre dels Capbreus, VIDIELLA pàg. 174.

21. És curiosa la referència que ens mena la Montserrat Vidiella en la seva Onomàstica..., pàg. 174, del permís per recollir pinyes del pinar de Vilafortuny, que es concedeix a una persona procedent de Barcelona.

22. La població de Salou era de 418 habitants l'any 1940, MORELL pàg. 23.

23. Joan Oriol.

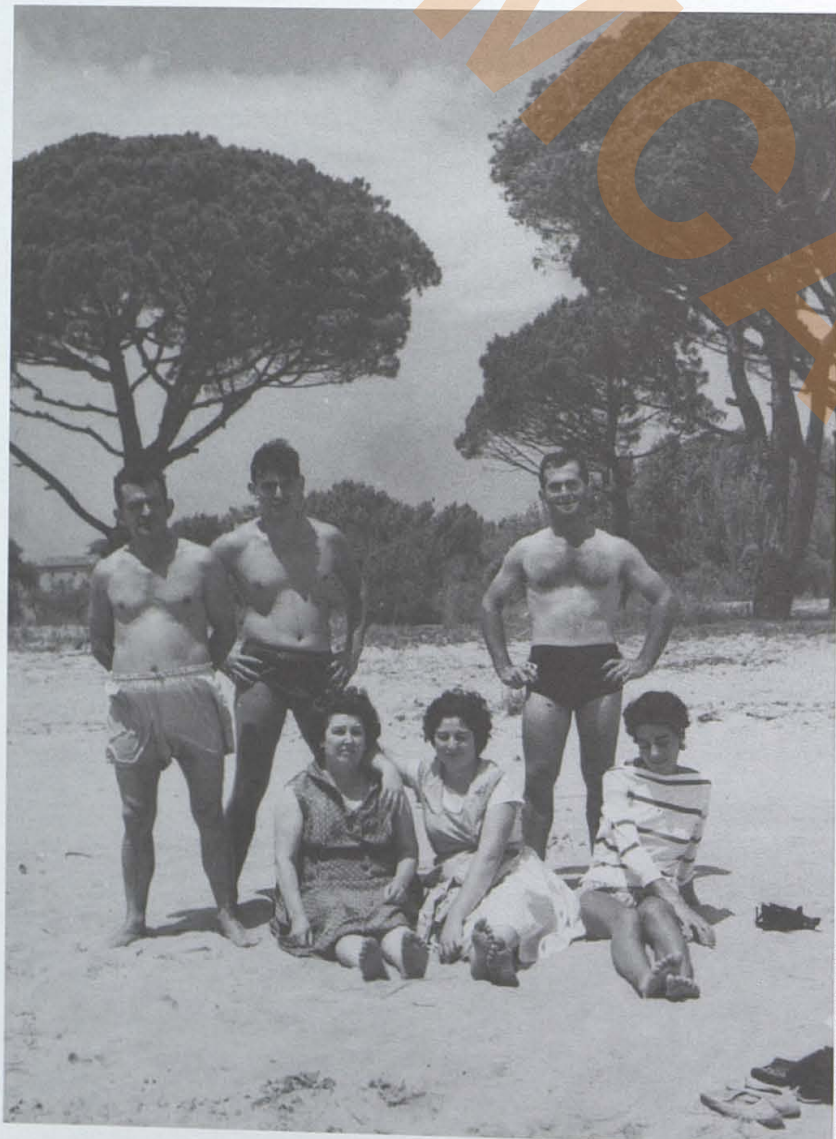
24. Fer replans consistia en netejar d'herba i pedres i aplanar una zona entorn de l'avellaner. D'aquesta manera, un cop esdevenia la recollida a mà de les avellanes la feina es podia dur a terme amb més comoditat.

25. Fins i tot els marquesos de Samà organitzaven excursions al pinar de Vilafortuny. Així mateix ho explica l'historiador Francesc Gras Elies en una narració en vers de finals del segle xix.

26. Església sufragània: que depèn de la jurisdicció d'una altra parròquia.

27. Citat per JORDÀ pàg. 65, ORTIGA pàg. 20 i SALCEDA pàg. 278

Els veïns dels masos i
finques de Vilafortuny
compartien els banys amb
els estiuejants (foto de
1955 ca.)

CEDIDA PER DOMINGO CAPATONS

... més d'un any de fer classes sembla ser que els dos van ser empresonats a la torre del castell, i l'escola ja no va prosseguir. També venia una dona de Cambrils per ensenyar costura a les xiquetes, i un soldat ensenyava cançons patriòtiques acompanyant-se d'un piano. A més, els col·legials que ho desitjaven podien quedar-se a dinar amb els soldats. Uns dies després de l'acabament de les classes es va organitzar un dinar en un envelat sota la via del tren i els nens i les nenes de l'escola hi foren convidats. La diada va acabar amb un ball al castell.

D'entre els soldats hi havia alguns metges estrangers, i una informant recorda encara com algun cop havia anat al castell a guarir-se. Els masovers de la zona, a més, aprofitaven per intercanviar productes del camp per sucre, conserves de carn o llet suïssa amb els soldats encarregats de la cuina. Dues garrofes es bescanviaven per un cigar que després es canviava per patates o altres queviures a la plaça del poble.

Els soldats van construir trinxeres de fusta amb espitlleres per canons al pinar de Vilafortuny per tal de defensar la costa, així com nius de metralleres al Cap de Sant Pere i a la riera de Riudoms. Mentrestant, els pagesos havien cavat els seus propis refugis sota els masos o sota un garrofer. Quasi tothom havia construït el seu, tot i que per exemple el Mas Aguiló no en va tenir. Un exemple de com era un refugi és el que van fer els del Mas de la Formigueta. Aquest consistia en un forat quadrangular a terra, al qual s'accedia a través d'uns esglaons practicats en les parets del forat. Un cop cavat el forat, es buidava un túnel i a banda i banda d'aquest uns orificis picats a les parets servien de jaç per a cada membre de la família. Un tipus de refugi més elaborat era reforçat interiorment amb maons i podia ser força gran, com el del castell. Curiosament el castell de Vilafortuny no va ser mai bombardejat durant la guerra; en canvi van caure dues bombes al Mas d'en Puig i al d'en Grau que no arribaren a esclatar i al Cap de Sant Pere hi anaven a parar projectils antiaeris que es llançaven des de Reus.

Poc abans que el bàndol franquista ocupés la comarca, les tropes que s'allotjaven al castell de Vilafortuny van fugir cap al nord. Un dia va arribar un llarg tren que s'aturà davant del castell i fou carregat amb tota mena de queviures i artefactes, com sacs d'arròs, màquines d'escriure o mobles, que s'havien emmagatzemat al castell. El dia 15 de gener de 1939, els nacionals ocupaven el Camp de Tarragona, i un petit grup de militars es va arribar al castell per anunciar el canvi de règim.

CLOENDA

Mica en mica, els masovers dels voltants del castell de Vilafortuny anaren establint-se principalment a Cambrils, amb estades més llargues durant els mesos d'estiu. El mes d'agost de 1960, el grup Curt, pertanyent al hòlding Rumasa, comprà a la marquesa de la Mesa de Asta, aleshores propietària del castell de Vilafortuny, una finca de 10 hectàrees. L'any 1962 s'havia drenat el sòl i ja s'aixecava el primer edifici d'apartaments, mentre que l'any següent es començava a

Església de Mas d'en Bosch que junt amb el castell eren el centre identificatiu de la comunitat d'habitants de Vilafortuny

construir la nova església (avui, parròquia de Santa Maria de Vilafortuny) així com l'actual carretera que uneix els nuclis de Salou i Cambrils. El grup Curt, a més, va rehabilitar els edificis històrics del Mas d'en Bosch i el castell de Vilafortuny³⁶, mentre que altres masos s'han anat perdent. D'aquesta manera s'iniciava la urbanització de l'antic terme de Vilafortuny, procés que encara continua actiu actualment de manera força intensa. La transformació fou simplement dràstica, no només per l'enorme canvi paisagístic practicat (s'haurà perdut ja la magnífica vista del castell i del passeig que es veia des del camí del Mas d'en Bosch), sinó per la desaparició de les activitats que duïen a terme un bon grapat de persones en aquelles contrades del nostre municipi.

Vilafortuny presentava una escassa demografia molt repartida, que treballava extensions mitjanes de terra en règim de parceria i arrendament. El castell i l'església del Mas d'en Bosch constituïen el centre de la comunitat. Avui en dia, els conreus, els erms, els pinars i els aiguamolls s'han convertit en zona urbana, i any rere any s'enruna algun dels antics masos del terme: el darrer ha estat el Mas de l'Oliver.

33. Equivalents a aproximadament 250 hectàrees.

34. Sembla ser que a principis del segle XIX els propietaris del Mas d'en Bosch van demanar permís per construir-hi un oratori privat. Citat a GRAU.

35. Joaquim Roca i Cornet (1804-1873). Escriptor i pensador barceloní. Estiuejava a Cambrils, on la seva família hi tenia diverses propietats, entre elles el Mas d'en Bosch on hi va ser sepultat. Per a un resum biogràfic, vegeu SALCEDA 1998, vol. I pàg. 183-184.

36. Tota aquesta informació és extreta d'ANTON CLAVÉ pàg. 121 a 125, així com de la seva font, CURT.

BIBLIOGRAFIA

- ANTON CLAVÉ, Salvador: *Diferenciació i reestructuració de l'espai turístic. Processos i tendències al litoral de Tarragona*. Edicions El Mèdol. Tarragona, 1997.
- BERTRAN, Josep: *Cambrils, Dictadura i República (1923-1939)*. Ajuntament de Cambrils. Cambrils, 1989.
- BERTRAN, Josep: *Aspectes socio-econòmics del segle XIX i inicis del XX a Cambrils*. Edicions El Mèdol. Tarragona, 1992.
- CATALÀ, Pere (dir.): *Els castells catalans*, volum IV, R. Dalmau editor. Barcelona, 1993.
- CURT, Francisco: *Urbanizar. Promotores de Vilafortuny*. Cambrils, 1979.
- ESTRADA, Ferran: "La casa al Pla d'Urgell. Transformacions socio-econòmiques i canvis en els models familiars", dins *Família i canvi social a la Catalunya contemporània*. Ed. Eumo. Vic, 1994.
- FARRIOL, Ramon et al.: *Antics territoris del municipi de Vila-seca i Salou*. Agrupació Cultural de Vila-seca i Salou. Vila-seca i Salou, 1988.
- GENOVARD, Bàrbara: *Tall de dones*. Institut d'Estudis Balearics. Mallorca, 1989.
- GRAS Y ELÍAS, Francisco: *La Quinta Samá. Recuerdos de una excursión*. Barcelona, 1892.
- GRAU, Josep M.T. i PERIS, Sabí: "Documentació sobre Vilafortuny en arxius públics de Tarragona i Reus", dins *Anjub Quadern de Cultura Tradicional i Popular*, núm. 5. Cambrils, 2002.
- JORDÀ, Antoni: *Barenys i Emprius de Salou: aspectes econòmics i socials (segles XII-XVIII)*. Agrupació Cultural de Vila-seca-Salou. Vila-seca i Salou, 1981.
- MARTÍ, Gerard: 'L'església de Mas d'en Bosch de Cambrils', treball d'antropologia, 1990.
- MORELL, Josep i VAQUER, Pineda: *Vila-seca*. Cossetània Edicions. Valls, 2001.
- ORTIGA, Ramon: *Història Gràfica de Cambrils*. Edicions El Mèdol. Tarragona, 1991.
- SALCEDA, Josep: *Quaranta anys d'estampes cambrilenques*. Edicions El Mèdol. Tarragona, 1998.
- VIDIELLA, Montserrat: *Onomàstica de Cambrils i del seu terme municipal*. Ajuntament de Cambrils, 2000.
- Montserrat Rofes, Josefina Folch, Josep Massagué "Pepe Barenys", Domingo Capafons, Joan Oriol

FONTS ORALS

El ball de bastons a Cambrils, la tradició de picar i parar

ÀNGEL VALLVERDÚ ROM

Bastons utilitzats
pel Ball de
Bastons de
Cambrils

A principis de la segona dècada del segle xx s'establiren a Cambrils els germans Abella, fills de Montblanc i bastoners d'aquella població. S'iniciaria així la tradició bastonera a Cambrils que ha arribat fins als nostres dies

1. BARGALLÓ.

2. Entrevista a Josep Maria III.

3. Entrevista a Francesc Mas i Anton Mendoza Roig.

4. Arxiu Anjub: cartell del cicle "Les festes, expressió del poble" organitzat pel Grup de Recerca de Cultura Tradicional i Popular Anjub, 1994.

5. Vió: la franja de color que normalment va a la vora d'una peça de roba.

6. SALCEDA, pàg. 157. "Deixeu-me, però, abans d'acabar aquest escrit sobre gegants i grallers, retre el meu particular homenatge a un gran graller cambrilenc, en Francesc Gené, el Sisco del Moli, com era popularment conegut per la gent del poble, que va fer d'aquest instrument un element imprescindible quan es tractava de musicar qualsevol actuació del Ball de Bastons de Cambrils, avui dissortadament desaparegut".

En el moment de posar-me a escriure aquestes ratlles, la primera de les qüestions que se'm plantegen és si convé més dir "Ball de bastons de Cambrils" o millor "Ball de bastons a Cambrils". De fet, pot semblar un tema banal, però no crec que ho sigui tant si fem cas a la història. Anem a pams. Segons Josep Bargalló i Badia¹, hi havia hagut aquesta manifestació folklòrica els anys 1698 i 1874. Per desgràcia, no dona cap més informació

al respecte ni cita la font d'informació. Per tant, caldrà refiar-se del reconegut folklorista reusenc.

El que sí que és indiscutible és que a principis de la segona dècada del segle xx s'establiren a Cambrils els germans Abella, fills de Montblanc i bastoners en aquella població. Ben aviat formen un grup de bastoners que, com és lògic, ballaren les danses de la capital de la Conca de Barberà i és en aquest

Primera colla bastonera que es va formar a Cambrils, l'any 1921. D'esquerra a dreta, i de dalt a baix, hi podem veure Jaume Cros (Tomaquer), Josep Mas (Sigalits), Josep Colom i Josep Princep (Josip); asseguts, Joan Rillo, Josep M. Abella, Joan Franch (Buscallet) i Anton Mendoza (Barber)

FOTO I DOCUMENTACIÓ. REVISTA CAMBRILS NÚM. 285

Grup de Ball de Bastons del carrer Major, l'any 1951. D'esquerra a dreta, fila superior, Víctor Franch, Josep Ferré (Pau de la Carles), Joan Ramon, Ramon Montserrat, Josep M. III, Albert Ortoneda i Francesc Gené. A sota, Josep Mas, Alexandre Penín, Joan Canaldas i Francesc Mas

moment quan entra en joc la qüestió prèvia a què es feia referència al principi. En virtut d'aquesta circumstància, en el moment de gestació d'aquest grup cal dir "Ball de bastons a Cambrils", ja que tot i que els seus integrants en són fills i/o habitants, els balls que executen no ho són. Serà ja en un moment més proper a l'actual quan es podrà dir amb propietat "Ball de bastons de Cambrils"².

Deixant de banda aquesta controvèrsia, aquell primer grup actuà ininterrompudament fins a la Guerra Civil espanyola del segle xx, moment en què tota activitat d'aquest tipus quedà reduïda al no-res a tot el Principat, i no fou fins al 1942 que es reprengué l'activitat fins al 1953. Hagué de ser vint-i-cinc anys més tard, el 1978, amb les festes del barri de l'Eixample quan es reprèn l'activitat amb membres de la colla anterior, motiu pel qual s'anomenaren Colla Vella del Ball de Bastons de Cambrils i també sortí la Colla Infantil del Barri de l'Eixample³. El cicle d'aquestes formacions acabà l'any 1984 per manca de relleu generacional i gràcies a l'Anjub⁴, deu anys més tard, tornà a veure la llum. Per no estendre excessivament la informació històrica, només donar unes lleugeres pinzellades de la formació que ha actuat fins ara: dir que, com és lògic, ha participat en bona part de les festes majors i d'altres cíviques de Cambrils, trobades nacionals de bastoners, ha col·laborat en la formació del Ball de Bastons de Montbrió del Camp i ha organitzat la Segona Festa Bastonera de les Comarques Tarragonines, per citar algun exemple de tot allò que s'ha portat a terme en aquest temps.

EL BALL, PICADORS I PARADORS

Quant a l'estructura del ball pròpiament dit, es compona de vuit balladors, quatre picadors i quatre paradors. Com els respectius noms indiquen, la funció dels primers no és altra que picar durant el moviment bàsic en l'estil de la Conca de Barberà, el clos, que serveix

per rematar el final de les frases musicals de cada figura, mentre que els paradors disposen els seus bastons de forma i manera que reben els cops durant aquest moviment. Aquí ja trobem una, diguem-ne, evolució amb respecte a l'origen montblanquí, ja que en aquest indret se'ls anomena dreters i esquerrers respectivament. Directament relacionat amb les funcions de cada grup de bastoners és el color dels complements al vestuari, ja que tot i que tots ells porten espadenyes de vetes, mitjons, pantalons i camisa blancs amb un vió⁵ cosit als camals, faixa, mocador creuat al pit i un llaç al coll, els picadors els porten de color vermell i els paradors de color blau (vetes de les espadenyes, vió, faixa, mocador i llaç). En el cas del vestuari ja hi localitzem una segona evolució, ja que avui en dia a Montblanc s'hi ha perdut el mocador creuat al pit. Però els canvis no es donen només amb respecte a l'altra població, sinó entre les mateixes colles només separades en l'espai temporal, ja que si observem fotografies dels anys vint (segle xx, evidentment) s'observa que porten els ballaires un corbatí que fou ja substituït pel llaç en la colla dels anys quaranta. A més, cal dir que, des de la darrera recuperació, el color de les vetes a les espadenyes és el negre per a tots. Tots aquests canvis responen moltes vegades als gustos dels bastoners directament influenciats per modes o, simplement, per la dificultat de trobar un guarniment adequat.

RAIGS DE RODA DE CARRO COM A BASTONS

És una obvietat dir-ho, però l'element fonamental d'aquesta dansa són els bastons i mereixen una especial atenció. Per a molts es planteja el dilema si les seves mesures condicionen el transcurs de la dansa o és la pròpia dansa qui en condiciona les mesures. Entrar a desxifrar aquest enigma seria com intentar substanciar si fou primer la gallina o l'ou, però sí que és cert que, generalment, com més grans i pesats siguin aquests elements de fusta, més pausada i/o estàtica serà la

dansa. Això no s'escapa a la vista de l'espectador, i tots aquells que heu tingut el goig d'observar en directe el nostre ball de bastons haureu comprovat que els bastoners no estan tota l'estona saltant mentre piquen tal com ho fan moltes colles, només ho fan per donar certs cops o per canviar de posició. El salt no és un element de la pròpia estàtica del ball, sinó un recurs que permet fer algunes evolucions o cops. Tot això té a veure forçosament amb les mides dels bastons, que, a Cambrils, són de les més grans de tot Catalunya. Es tracta de raigs de roda de carro tallats pels extrems, de 40 a 45 centímetres de llargada i uns 700 grams de pes cadascun. Aquestes mesures fan que els cops siguin d'una gran duresa i, de vegades, violència, amb una sonoritat molt característica que els diferencia de moltes altres colles del país que ballen amb bastons tornejats de forma cònica o cilíndrica (penseu que el raig té dues cares planes, cosa que condiciona la forma de picar i parar). Una explicació curiosa sobre el fet que els bastons haguessin format part de la roda de carro és la que donava el Josep Maria III, bastoner veterà i mestre de la darrera de les colles, qui afirma que això era degut al fet que en una de les primeres actuacions fora vila de la colla local oblidaren els bastons a Cambrils. Com que el viatge fou en tren, era impossible de tornar a buscar-los i ser a temps per començar a picar. En aquella època abundaven els carros (de fet, poca cosa més hi havia), veieren una roda desmuntada i li tallaren els raigs que serviren per bastons. A partir d'aquell dia no es feu servir altra cosa. Sense voler treure romanticisme a aquesta hipòtesi, fou consultat l'actual cap de colla dels bastoners de Montblanc, Joan Serafi Serra, que afirma que antigament els bastons d'aquella població eren força més llargs i pesats, ben bé iguals que els de Cambrils, però amb el pas del temps els han anat escurçant, fent el ball molt més ràpid. Afirma Serra que ell mateix quan va començar a picar (ara fa cosa de trenta anys) es ballava d'una forma més pausada i cerimoniosa. Així doncs, trobem noves variacions dignes de ser tingudes en compte; una, les mesures dels bastons i l'altra, la velocitat del ball.

MÚSICA I COREOGRAFIA

També són importants les variants que s'han anat succeint al llarg dels anys en les mateixes evolucions dels bastoners, és a dir, els moviments coreogràfics que es porten a terme durant el transcurs de la dansa. Ja que qui escriu és músic (més que bastoner) i a més resultaria un tant complicat de transcriure-les al paper d'una forma breu i entenedora no entrarem a detallar-les, però existeixen i es

poden constatar sense gaire esforç observant-ho en directe. Els balls pròpiament dits que es coneixen a Cambrils (i per extensió a la major part del món bastoner) es poden dividir en tres grups que són: temes tradicionals o populars adaptats, músiques pròpies de ball de bastons i temes de nova composició.

Dins del primer grup hi trobem: *Baixant de la Font del Gat*, *El gegant del pi*, *El "Pericón"*, *La raspa* i *El siti*. Dels dos primers anomenats no cal fer-ne gaires comentaris ja que són melodies prou conegudes. Dir que *El "Pericón"* és una variant del tema popular *Quan lo pare* o també conegut com *Les tres pometes* amb uns compassos afegits al final per arrodoniment del ball tal com es constata al peu de la pàgina.

Aquest és, sens dubte, el ball més espectacular del repertori cambrilenc, ja que la darrera de les repeticions s'executa de forma rapidíssima obligant els bastoners a fer salts vertiginosos i al públic a aplaudir embadalit. No és gens estrany de trobar entre el repertori de grups bastoners músiques de les que es podrien anomenar de moda entre el seu repertori. Això no és altra cosa que el que passà amb *La raspa* i *El siti*. De la primera no és necessari fer-ne gaires comentaris ja que és ben coneguda per tots, mentre que la segona només dir que es tracta d'un fragment de la fantasia militar *El sitio de Zaragoza*. Aquests dos foren introduïts al repertori de Cambrils durant la segona de les colles, en un moment de repressió política, cultural i mediàtica que poques concessions feia al poble quant a accés a estàndards culturals. Això explica la seva incorporació ja que no es podia conèixer altra cosa de nou. També es té constància que s'havia ballat, encara que amb poca profusió, *Els Segadors* ja entrada la democràcia

Com a músiques pròpies de ball de bastons hi tenim: *Els escurçons*, *La marxa llarga*, *El Pere no té son*, *La reverència*, *El Rocafort*, *El rossinyol*, *La seca* i *La Tal-lara*, totes elles heretades del Ball de Bastons de Montblanc. El primer d'aquests balls ha patit poques variacions amb respecte al patró montblanquí. El seu títol és degut a una cantarella que els bastoners d'aquesta població empraven per memoritzar la melodia ja que no era habitual de disposar dels músics als assajos. Remarcant que existia a Cambrils una variant anomenada *Els escurçons llargs* que es perdé en l'oblit i, desgraciadament, ningú la recordà perquè sigués recuperada l'any 1994. *La marxa llarga* és l'única marxa que s'ha conservat de l'ampli repertori que té Montblanc d'aquest gènere. No cal dir que és un ball emprat per desplaçar tota la formació bastonera durant una cercavila o una processó. *El Pere*

EL "PERICÓN"

Popular

Transcripció de la melodia d'El "Pericón" feta per Àngel Vallverdú l'any 1998

no té son ha subsistit sense excessius canvis musicals, potser el més remarcable sigui el del mateix títol ja que originàriament se l'anomenava *Pere qui té son*. La reverència deu el seu títol al moviment que porten a terme els ballaires durant la dansa pel qual s'acotxen per picar amb el company de davant, de forma i manera que sembla que facin precisament una reverència. Segurament devia ser un ball d'acatament només ballat davant de les autoritats o el sant patró. És el més senzill de tots els balls i que serveix per ensenyar els passos bàsics als bastoners novells. Menció especial mereix *El Rocafort* ja que actualment ja no es balla a la Vila Ducal i tampoc a l'Espluga de Francolí (població que disposa d'un estil de picar i ballar similar al de Montblanc i Cambrils), havent-se conservat només a la nostra població. Consta recollit a principis del segle xx en l'arxiu de Joan Amades i a l'Obra del Cançoner Popular (conservat a Montserrat) amb el títol de *Rocamora*. Disposava d'una lletra per recordar la melodia, la qual, parlava del nomenament com a capità d'un tal Rocamora. Això fa pensar que podria fer al·lusió al conegut bandoler homònim. A Cambrils se li composà una altra lletra prou diferent que feia referència al president del grup de bastoners. *El rossinyol* ha sofert força variacions en el sentit rítmic de la peça ja que encara avui es conserva a Montblanc un trencament de compàs que el fa digne d'estudi, mentre que a Cambrils s'ha simplificat deixant-ho a un compàs de 2/4 tal com es pot comprovar a la part inferior de la pàgina.

Els bastoners de Cambrils també adaptaren una lletra de collita pròpia a aquest tema. *La seca* és un ball que no ha sofert excessius canvis. Tot i que no se sap del cert d'on prové el seu títol, és probable que sigui degut al gran nombre de closos que es fan durant el ball, cosa que el converteix en força dur gràcies als seus cops, precisament, secs. *La Tal-lara* és també un cas força espectacular de canvis, però no per part de Cambrils sinó de Montblanc. Consultada l'Obra del Cançoner Popular, es constata que a principis del segle xx es portava a terme aquest ball a la capital de la Conca de Barberà amb una partitura molt semblant a la que es balla actualment a Cambrils. La gràcia del tema rau en el fet que mentre que aquí s'ha mantingut, a Montblanc se li ha canviat la música (no se sap quan) per adaptar-li el pasdoble militar *El Turuta*.

El repertori heretat de Montblanc que s'ha conservat és un tant testimonial, ja que en aquesta població s'hi ballen actualment prop de trenta melodies. Efectivament se n'han perdut una bona colla, però gràcies a la formació cambrilenca se n'han conservat d'altres que ja haurien caigut en l'oblit i/o el desús. Val la pena, finalment, d'assenyalar les músiques de nova creació ja que aquestes són les que ajuden realment a enriquir el repertori d'un grup, per sobre de la còpia o l'adaptació de temes ja coneguts. El primer a fer la seva aportació en aquest àmbit fou l'exbastoner Francesc "Sisco" Mas. Home de recur-

EL ROSSINYOL

Introducció $\text{♩} = 100$

Flauta

Ball

Versió del ball de bastons de Montblanc d'El Rossinyol. Transcripció feta per Àngel Vallverdú l'any 1998

EL ROSSINYOL

Popular

$\text{♩} = 100$

Flabiol

Versió del ball de bastons de Cambrils d'El Rossinyol. Transcripció feta per Àngel Vallverdú l'any 1998

sos, amb una facilitat innata per empescar-se versos o melodies, tal com ho demostra el ball que composà titulat *El vals* gràcies al seu compàs ternari que més aviat recorda un valsjota. Amb el pas del temps, els mateixos bastoners han preferit anomenar-lo *El Sisco Mas* com a testimoniatge al seu autor, qui, a la vegada, també fou l'artífex d'algunes de les cantarelles aplicades per memoritzar la música dels balls.

Tot i que no s'han arribat a ballar en públic, des de la darrera recuperació s'han coreografiat per part dels mateixos balladors diverses músiques compostes pel flabiolaire del grup, esperant que en un futur no llunyà vegin la llum. Aquests balls són: *La carxofa*, *El contrapeu*, *Lo Sirulo* i *El Txatxo*. Cal fer menció a *El pupurri*, com a un ball aglutinador de bona part de tots els altres. Aquesta amalgama fou introduïda cap als anys vuitanta del segle xx ja que anant a les trobades nacionals de bastoners, en el moment de fer el ball final d'exhibició, s'imposava d'executar *El "Pericón"*, que és el més espectacular, però força curt de temps. Amb la finalitat de poder mostrar amb més perllongació la forma de picar cambrilenca s'adoptà l'opció d'ajuntar uns quants dels balls amb la figura d'*El "Pericón"* cap al final i acabant amb *La marxa llarga* per sortir de l'indret.

INSTRUMENTS D'ACOMPANYAMENT

Dels instruments i instrumentistes que han acompanyat la formació al llarg dels anys dir que han sigut múltiples. Expliquen els bastoners veterans que inicialment ho feu una flauta, probablement de canya⁶, per passar posteriorment a l'harmònica a càrrec del Sr. Manuel Mas (noteu que forma part d'una nissaga de bastoners tals com: Manuel Mas, Amadeu Mas Coll, Sisco Mas...). Tot i que no era l'instrument més adequat per a l'acompanyament d'aquesta dansa és el que hi havia en un moment de manca d'instrumentistes tradicionals a causa, principalment, d'una manca (valgui la redundància) de mitjans econòmics i de llibertats civils i, per tant, mereix la més absoluta de les consideracions. Als anys setanta i vuitanta del segle xx es recorregué a la flauta dolça per acabar, amb la recuperació de 1994, amb el flabioli i tambori a càrrec de Xavier Bordera i posteriorment el mateix que escriu aquestes ratlles. Possiblement aquest darrer instrument sigui el més adequat per a l'acompanyament del ball pel seu timbre agut i amplitud de so que permeten que les notes siguin escoltades

BIBLIOGRAFIA

BARGALLÓ I BADIA, Josep: *Balls i danses de les comarques de Tarragona*, cap. 4, "Baix Camp". Diputació de Tarragona. Tarragona, 1999.

SALCEDA CASTELLS, Josep: *Quaranta anys d'estampes cambrilenques*, vol. I. Edicions El Mèdol. Tarragona, 1998.

ARXIU

Arxiu Joan Amades

Arxiu de la Coordinadora de Ball de Bastons de Catalunya, el Cançoner Popular del repertori bastoner.

ALTRES FONTS

Entrevistes a Josep Maria III, Francesc Mas, Anton Mendoza Roig i Joan Serafi Serra

Darrera actuació del Ball de Bastons de Cambrils durant la Festa Major de la Immaculada de l'any 2000

per tothom, encara que no tant com la omnipresent gralla, instrument que pel seu so no fa per l'estil de ballar cambrilenc. Fins als temps actuals els músics eren de formació oral, és a dir, sense una formació acadèmica que els permetés de llegir una partitura. Per tant, aprenien les peces, tal com es diu en la parla col·loquial, "d'orella".

Durant segles el ball de bastons ha sigut arreu una tradició reservada als homes, a l'igual que tantes altres manifestacions de caire folklòric i popular. La inexorable evolució de la societat ha fet que la dona s'incorpori a totes aquestes manifestacions i el Ball de Bastons de Cambrils no n'ha sigut una excepció. Efectivament, als anys vuitanta del segle xx s'incorporaren noies a la formació (això sí, vestides de forma diferent als homes) i a partir de 1994 sobrepassaven en nombre als nois i vestides de manera idèntica a aquests, donant així una uniformitat al grup. Reprenent la qüestió prèvia que es plantejava a l'inici d'aquest escrit, considero que per tot el que s'ha exposat ja es pot parlar amb propietat de "Ball de Bastons de Cambrils", gràcies a una evolució que queda demostrada al llarg d'aquests més de vuitanta anys d'història i que ha sigut propiciada per un cert aïllament geogràfic amb respecte a la formació mare. Si tinguéssim l'oportunitat de viure vuitanta o cent anys més constataríem que les divergències amb l'original serien tals que en ben poc s'assemblarien. Aquesta és una de les grandeses del ball de bastons, una dansa ancestral i viva que evoluciona constantment, però sense perdre els seus senyals d'identitat bàsics. Un continu morir per a renèixer sobre les pròpies cendres, igual que l'Au Fènix.

No voldria acabar aquest escrit sense fer un toc d'atenció sobre l'estat actual del grup cambrilenc. He pogut constatar que es tracta d'una formació amb constants cíclics amb espais d'activitat alternats amb anys d'inactivitat. Avui està en un moment d'impàs i s'imposa un relleu generacional urgent. No es pot pretendre que un bastoner estigui tota la vida ballant i convé de buscar més gent que vingui a substituir aquells que, per les circumstàncies que siguin, no poden seguir. Des d'aquí animo les entitats públiques i privades de Cambrils, especialment l'Anjub, perquè es portin a terme actuacions encaminades a engrescar el jovent de la població perquè piquin els bastons, tal com temps enrere ho han fet els avis, pares, oncles i germans.

Contalles sobre personatges populars: els tipus rancis

JORDI MORENO ROVIRA

Les contalles que expliquen anècdotes i gestes de persones són freqüents a molts pobles. Sovint barregen la realitat amb la ficció i tenen forma de llegenda, rondalla o simplement d'acudit. Cambrils és ric en aquest tipus de contalles i la majoria se centren en personatges que visqueren al nostre poble durant els darrers dos segles

El cambrilenc Lluís Rovira Guinart va publicar el març de 1953 la revista *Cosetania*. Va ser el primer i únic número d'aquesta publicació, malgrat que tenia la intenció de redactar-ne com a mínim un segon: "En el próximo *Opúscle* publicaremos toda la historia de Cambrils. En el de hoy, solamente lo hacemos en términos generales haciendo un esbozo de nuestra vila". Guinart, professor de llengua i literatura llatina i grega, va centrar el seu treball en la divulgació de la història de Cambrils: "Nadie hasta la fecha, se ha preocupado en escribir siquiera cosa exacta de nuestra villa ni nadie sabe de su pueblo sinó lo que ha visto narrar o ha podido haber leído en minúsculos escritos, a veces carentes de lógica, como faltos de sentido común". Sota una visió molt particular escriu sobre el origen del nostre poble, la etimologia del nom *Cambrils*, el setge de 1640 i el desaparegut convent de Nostra Senyora de Gràcia, entre d'altres temes. Però el que més sorprèn és el seu treball de caire etnològic, descriu la festa del Carnaval i l'acte dels Geps, recull la llegenda de les gotes de sang de Jesucrist ambientada a la Font Coberta i parla sobre personatges populars de la vila qualificant-los com a "tipus rancis". Concretament recull una anècdota del "Pepet Patxec"¹ i tres més del "Pere Ruc" que transcriurem més endavant.

Posteriorment a Rovira Guinart, diversos estudiosos de la nostra vila han parlat d'aquests i

altres personatges explicant de manera molt concisa anècdotes que ratllen l'acudit i que esdevenen veritables contalles. Podem considerar com a tipus rancis els germans Marrabato², el "Manco Matalassos", la "Pepa Borraxa"³ i molts d'altres que la tradició oral no ha fet perdurables. Mentre aquests primers són coneguts per les seves excentricitats, podríem establir una segona categoria de personatges que deuen la seva condició de populars a les seves gestes, com per exemple l'Antoni Lloveres Mallafré "Ballegues"⁴, el "Pinxo de la Taverna", el "Marian Trobat", el "Calot" o el "Pepet de la Pona", dels quals parlarem en propers articles.

EL "PEPET PATXEC"

Segons Josep M. Vidal i Mas, "El Patxec era un personatge popular a Cambrils a finals del segle passat i principis d'aquest. Era un home sense ofici ni benefici, però tenia unes 'gràcies' purament populars, que explotava en propi benefici. Baixet, i una mica malformat, tocava la flauta al pas dels trens de viatgers. Portava avisos o feia un petit servei als veïns i així s'anava guanyant la vida. En aquells temps si arreplegava tres rals ja podia anar tirant. Vivía solitari i era un tomba-vila". D'un informant⁵ recollim que vivia a l'antiga presó⁶. Ens explica que "cada dia anava cap a l'estació i quan passava el tren tocava una flauteta i portava un gosset; allavonces, 2 cèntims, 4 cèntims, qui

1. VIDIELLA, pàg. 537 cita el nom com "lo Patxec". SALCEDA 1998, pàg. 237 el cita com "Pepet Patxec". SALCEDA, 1992, pàg. 41, el cita com "Pepet Patxec". ROVIRA, pàg. 21, el cita com "Pachec".

2. SALCEDA 1998, pàg. 237 cita els germans com "Ma, el rebato". VIDAL, pàg. 73 els cita com "Marrabatto".

3. VIDIELLA, pàg. 107, recull: "No era de Cambrils, vivia en un mas i en arribar al poble la primera cosa que feia era entrar en un bar. La gent, volent aconsellar-la, li deia, 'Pepa, per què beus?' i ella responia 'Perquè en venen!'".

4. SALCEDA 1992, pàg. 39, cita el renom com "Vallegues". VIDAL, pàg. 73 el cita com "Ballegues".

6. VIDIELLA, pàg. 590-591, recull Font de la Presó: "Situada a la cantonada del carrer de Sant Plàcid amb el carrer de l'Hospital. És una de les fonts municipals que antigament rebia aigua de la mina del Lloberes i que actualment està habilitada en una mena de refugi porxat amb bancs per a seure-hi. Adossada a la paret de la casa que antigament era coneguda com a Presó, en manté el nom". Sobre Torre de la Presó cita: "La documentació ens indica que a la sortida del carrer de l'Hospital cap al carrer de la Mare de Déu del Camí, on actualment s'hi forma la plaça del Marquès de Marianao, s'aixecava una mena de torre, anomenada de la Presó que constituïa un extrem del recinte emmurallat per la banda sud-oest. Actualment no es recorda aquesta edificació. Sí, però, que hi havia la presó municipal als baixos de la casa que fa cantonada amb el carrer de Sant Plàcid, al primer pis de la qual hi vivia el Patxec".

7. ROVIRA, pàg. 21.

8. SALCEDA 1992, pàg. 41.

9. VIDAL, pàg. 73.

en tenia més tirava 5 cèntims i així anava passant. Li donaven coses i menjava allí, pobre. I allavontes es va encendre la fumera o el drap o el que sigui, pobret i es va cremar i es va morir allí, a la presó".

Rovira Guinart⁷ explica d'aquest personatge la següent anècdota: «Hom hem sentit nomenar el 'Pachec' i altres el coneixiem. Era un dels 'tipus rancis', més populars de la vila. Fent el 'dropo' i prenent el 'pèl' sabia viure. Va pretenir fer el 'ximple' i s'hi tornà. Un dia va anar a l'Estació, i diu al Sr. Yagües, que era un 'Quefe' mes mal carat, que cent dimonis i mes dolent que un gos rabiós. Donguim bitllet li digué En Pachec, d'anada i tornada per Salou. L'home l'hi donà, i el Pachec, bo-i-rient al sortir de la guixeta, exclamà. 'Com li he prè el pèl, al bèstia: he pres anada i tornada i passaré a peu per les Cuatre carreteres al tornar a Cambrils'».

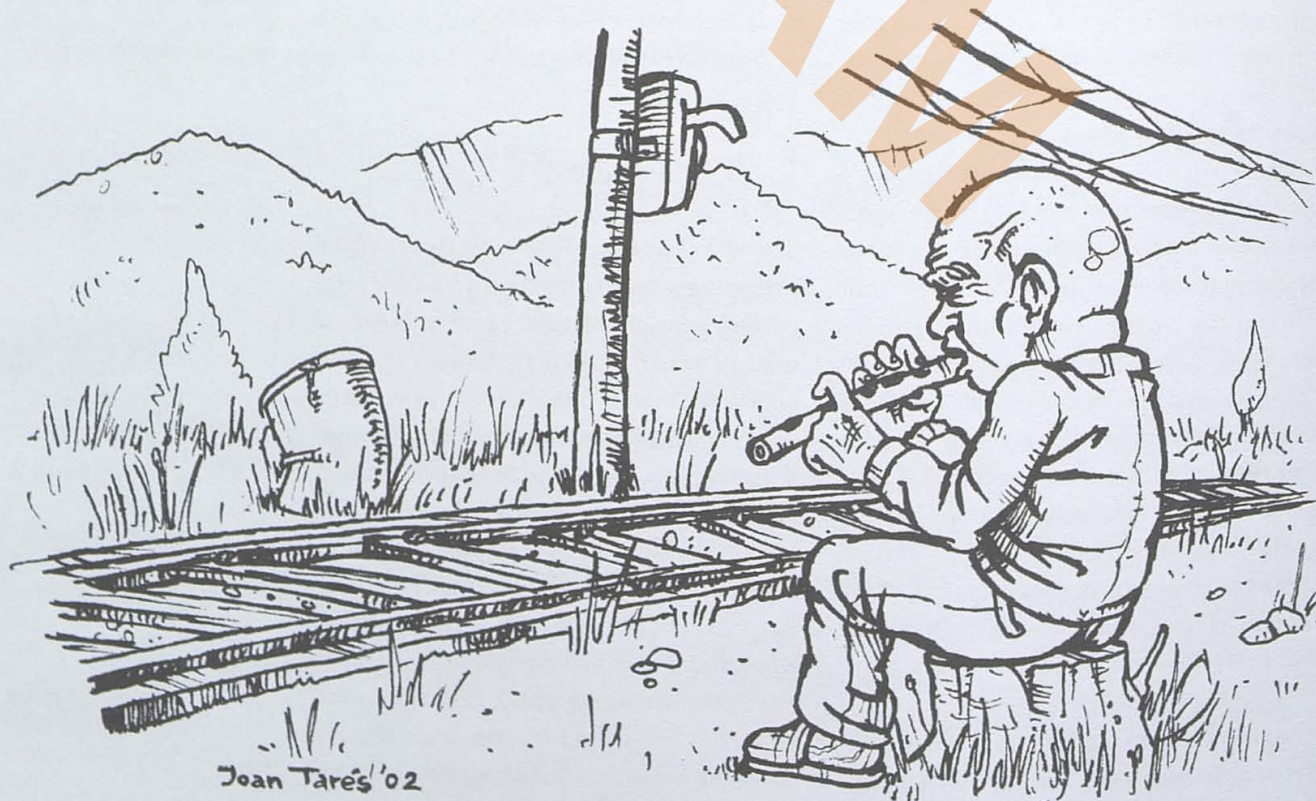
Josep Salceda Castells⁸ també parla del Patxec: "És històric que, amb ocasió d'un viatge amb tren que feia Manuel de Falla des de Granada a Barcelona, en passar per l'estació de Cambrils, amb parada bastant llarga perquè les màquines prenién aigua, es va adonar que a l'andana un home pobre demanava almoïna tocant una rudimentària melodia amb una flauta. El fet va cridar l'atenció de l'il·lustre músic, que es va treure el quilomètric de la butxaca i va anar anotant la música del captaire en el bitllet. Anys

després, en compondre l'*Atlàntida*, Falla va contar a l'escriptor Joan Gisbert, molt amic seu, que les notes que havia pres a l'estació de Cambrils les havia traslladat a unes parts de la seva gran obra. El pobre captaire de l'estació era el cambrilenc Josep Figuerola i Berengué, un bon home encara que un xic curtet de cabals a qui, a casa nostra, tothom coneixia com el 'Pepet Paxec'".

ELS GERMANS MARRABATO

Josep Maria Vidal i Mas⁹ els descriu com a "homes excèntrics i de fets imprevisibles. Avui els diríem 'Dalinistes' pels seus acudits i sortides fora de to". Recull la següent contalla: "Ens consta que en certa ocasió, just feia deu minuts que havia anat al treball, tornà al poble mullat ell i el seu animal de treball (mula i carro) tot i exclamant: 'Mireu aquí tan bon sol i a un quilòmetre està plovent a bots i a barrals', no era pas veritat això. El que havia fet era mullar-se com un naufrag a la mina de l'Hort del Menescal. El seus conveïns restaren bocabadant i, fins i tot, s'ho cregueren".

Un informant¹⁰ ens explica una altra anècdota d'aquests germans. Sembla ser que el poble va haver de prescindir d'ells pel que fa a les tasques de vigilància de la muralla i les seves torres. Una nit un dels germans vigilava en una torre i el segon en una altra propera. La fosca de la nit

12. VIDIELLA, pàg. 229. Cita el renom "lo Donjuan". I en diu: "Tenia com a renom aquest tractament de "don" perquè ostentava un alt càrrec (popularment conegut com a "subinstant de carreteres"). El renom s'articulava amb aquesta pronúncia castellanitzant. També se'l coneixia com a Donjuan del Sabatot. Tenia diverses propietats i en cada finca que tenia hi havia construït un magatzem. Li deien també "del Sabatot" perquè sembla que aprofitava totes les sabates velles per fer-ne adob, i les clavava sota els arbres".

13. Op. cit. Recull lo mas del Donjuan. A la partida de la Llosa, sota de l'Abellà. Fins fa poc estava habitat. Actualment, però, es troba en situació precària.

feia molt avorrida la guàrdia i per entretenir-se un va cridar a l'altre tot dient: "Germà, aquí baixa el cap de Déu!". A continuació l'altre va contestar "Per aquí baixa" i va disparar el trabuc apuntant cap al cel. Feien tant de rebombori que moltes persones del poble es van despertar a mitja nit amb l'ai al cor, ja que un tret podia ser el símptoma d'un atac contra el poble. Llavors van descobrir que els Marrabato mataven l'estona fent aquest gran guirigall.

EL "PERE RUC"

Una informant¹¹ recorda la presència d'un vell al que anomenaven "Pere Ruc". Aquest treballava pel Donjuan¹², un enginyer de carreteres de fora

vila que havia fet fortuna i havia comprat terres de conreu al nostre terme municipal. Era el propietari del mas situat vora la carretera N-340 en direcció Mont-roig, característic per la seva teulada en forma de volta de mig punt¹³. El cas és que en "Pere Ruc" treballava de pagès per aquest enginyer i van entrar en discussió per la manera de fer una feina al camp. En Donjuan va exclamar "Y tú qué sabes, si te llaman 'Pere Ruc'?", aleshores en "Pere Ruc" va contestar: "I vostè què sap, si li diuen 'Donjuan del Sabatot'".

Per entendre la gràcia del diàleg, cal saber per què li deien a aquest personatge "Donjuan del Sabatot". La raó rau en el fet que l'home era enginyer i realment no entenia gaire en les

14. Arxiu Anjub, entrevista a Amadeu Mas Boquera (1997).

15. ROVIRA, pág. 22.

16. Supposem que es refereix al cop efectuat pel ruc sobre terra amb una de les seves potes.

17. Tralla: corda o tira de cuir d'unes xurriaques.

18. Numeral 1, primer truc.

qüestions que fan referència al camp. Per tal d'adobar les seves terres va comprar les escombraries que el poble llençava a l'actual passeig d'Albert i les va escampar per les seves terres. Però com que entre la brossa s'hi llençava de tot, quan es llauraven les seves terres apareixien moltes sabates. D'aquí ve aquest renom. L'home en qüestió repetia molts cops la frase "no me gusta este pueblo, porque todos son vicarios", pel costum de posar-se renoms entre la gent del poble. Un altre informant¹⁴ ens dona una versió lleugerament diferent de l'origen d'aquest renom, "el 'Sabatot' era un home que va fer clots per a plantar ametllers i com a *abono* va comprar un fardell de sabatots i els va posar dintre d'aquests clots".

Rovira Guinart¹⁵ recull tres contalles d'aquest personatge:

«Heus açí que una vegada, hi havia un home a la nostra vila, que es deia "Pere" i era tan "ase" que ho era mes que l'ase que portava. I es per això que l'hi deien "En Pere Ruc". Un dia la brivalla, l'empaitava i éll que sí, corre que correrás s'amagá dalt de la gorfa, i tapant-se únicament el cap amb la palla, digué content "Au, ara així no em veureu". I ensenyava tot el cos».

«Altra jorn de sol i serena, el nostre "Pere Ruc" s'estava asserrant una branca de garrofer que n'era morta i es carcomia. L'arbre estava al llindar de la carretera que vira boi a Tortosa. L'home, -En Pere Ruc-, s'estava assegut dalt de l'arbre i banda fora de la branca, asserrant la banda de dins. Per la carretera passava un frare caputxí. I heus açí que

en Pere tot esbufegant, serra que serrarás la branca, tot eren suors i afanys, perquè la serra no... volia seguir. El pobre frare, al veure'l amb l'afany que treballava el nostre "Pere Ruc" và i li diu. ¿No ho veieu nostr'home que podeu caurer del arbre i fer-vos mal? -!l ca!- Digué En Pere Ruc, -Si, l'hi replicà el frare-. Vos esteu posat a banda dreta i s'heu de posar de banda esquerra, i amb el vostre pes, al asserrar-la caureu».

«El frare seguí la seva ruta, mustigant "Deu ens dongui un quart mes d'enteniment que de vida". En Pere, serra que serra, serra que serrarás, després de asserrar-la i pel seu pés caigué a terra. Quina no fou la seva emotividad i extranyesa! Corre, que corre, corre que correrás ana a "atrepar" el frare i un cop trobat li diu "Frare germá frare", Vos, que heu endevinat que cauria del arbre, ¿sabrieu dir-me, quan em moriré? Si -li digué el frare- quant el ruc, dongui tres "trucs"¹⁶».

La darrera contalla enllaça amb la següent a partir de la sentència que dona el frare caputxí al pobre "Pere Ruc". La connotació del tres trucs recorda al passatge bíblic en què sant Pere renega tres cops de Jesús abans de cantar el gall.

«En un dia plujós. El barranc de la "Mare de Déu del Camí" baixava de gom a gom. En Pere Ruc, montat al "ruc" passava per aquella barrancada, trobant-se a l'esquerra del "Mas d'en Riera", el ruc en aquell rierol que feia, no volia tirar ni avant ni arrera. En Pere li va donar un cop de tralla¹⁷, i el ruc no es movia "Arri, arri, ruc", i el ruc donà una guita i donà un truc. Mallá clamá nostre Pere ¡ja en tinc hu!¹⁸ Arri, arri, ruc: i el ruc tampoc es movia; cop de tralla, nova guita i nou truc. ¡ja en tinc dos! clamá en Pere. ¡Arri, arri, ruc! cop de tralla, nova guita i nou truc. ¡ja en són tres! ¡ja soc mort! El frare ho digué, ¡Soc mort! i es llençà a terra. El ruc, esmaperdut! quedá inmóvil, vingué la foscor; els pagesos retornaven del treball; passaven pel barranc i veieren al Pere Ruc, estés prop del rieró, i quasi quasi sense respirar, i el ruc quedá plantad. Els pagesos al veure'l estés li deien: Pere respon! I el calla que calla, calla que callarás ¡Es mort! clamaren els innoçents i caritatius treballadors. I es decidiren agafar-lo i transportar-lo a l'altra banda de la barrancada. ¿Com ho farem? es digueren. Un respongué, jo el passaria. L'altra digué, jo el passaria per aquí. I entre aquestes questions, respongué en Pere Ruc "Jo quan era viu, passava per aquest camí". No cal dir que, els pagesos el deixaren al mitg de l'aigua perquè es remullés».

BIBLIOGRAFIA

ROVIRA GUINART, Lluís: *Revista Cosetania*, Reus, 1953.

SALCEDA CASTELLS, Josep: *Quaranta anys d'estampes cambrilenques*, vol. I. Ed. El Mèdol. Tarragona, 1998.

SALCEDA CASTELLS, Josep: *Els carrers de la Vila*, Quaderns d'estudis i divulgació núm. 3. Edicions El Mèdol, Tarragona, 1992.

VIDAL I MAS, Josep Maria: *El llarg camí d'un poble, cròniques cambrilenques*. Ed. Ajuntament de Cambrils, 1990.

VIDIELLA RECASENS, Montserrat: *Onomàstica de Cambrils i el seu terme municipal*. Ed. Ajuntament de Cambrils, 2000.

ALTRES FONTS

Arxiu Anjub:

Entrevista a Francisca Ortoneda (1997)

Entrevista a Maria Jornet Gibert (1995)

Entrevista a Amadeu Mas Boquera (1997)

El carbur: entre l'espelma i la bombeta

EVA SENTÍS SAHUN

Accionant un interruptor es produeix el fenomen elèctric, així com la il·luminació immediata de l'estança on ens trobem. No ho tenien tan fàcil a principis del segle xx; avui són grans les persones que recorden el funcionament del carbur en la producció de flama i altres aspectes relacionats amb la il·luminació de l'espai domèstic, abans de la invenció de la bombeta

1 SALVAT eds.; 1968:18

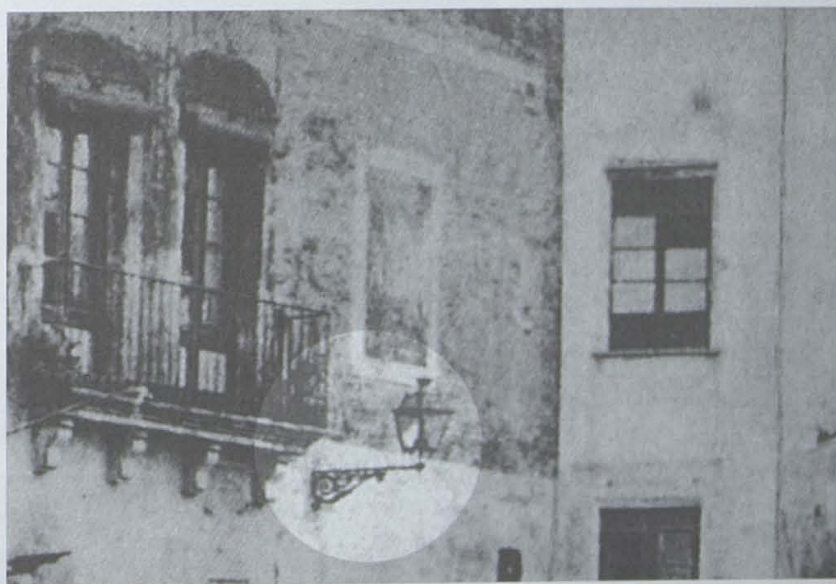
2 AMCAM 20/307

Encendre el ble d'un ciri o candela ha estat, en els darrers segles, la manera més fàcil d'obtenir llum per a l'espai domèstic. Altres sistemes rudimentaris basats en la incandescència de determinats materials van ser emprats durant tota l'Edat Mitjana. No va ser fins l'any 1836 que el químic anglès Sir H. Davy obté mitjançant les seves investigacions un hidrocarbur que resulta ser altament inflamable, el gas acetilè¹. El gas el produeix el carbur càlcic simplement quan entra en contacte amb l'aigua. A finals del segle XIX es descobreix un mètode per produir l'acetilè a gran escala; aquest fet esdevé d'una gran importància perquè permet l'enllumenat d'espais públics i estances privades amb un sistema canalitzat i, per tant, de menor manteniment que els existents fins aleshores. La població va accedir al carbur per il·luminar estances amb els anomenats llums de *carburo*, d'aspecte similar als clàssics llums de ganxo, però molt diferents en funcionament.

Situats al nostre poble, el primer document que es refereix a la xarxa de gas canalitzat a Cambrils (l'anomena "gas de agua") data del mes de novembre de 1909². L'alcalde d'aleshores sol·licitava el permís d'obra necessari al

governador civil de la província i així poder anunciar la canalització de gas per a l'enllumenat públic i també per a l'ús de particulars durant els actes de la Festa Major de la Immaculada del 8 de desembre. Els primers carrers il·luminats amb acetilè són el carrer de l'Hospital, el carrer de la Verge del Camí i la plaça del Marquès de Marianao, i posteriorment es fan ampliacions de xarxa a partir d'aquí. L'edifici previst per a instal·lar la fàbrica del gas es va situar a un solar municipal situat al passeig

A dalt, llum de carbur.
A baix, llum de gas de l'enllumenat públic a l'actual plaça de Marianao a començaments del segle xx

Quinquè per il·luminar una estança interior. Funcionaven generalment amb petroli.

PROPIETAT DE JOSEFINA ROVIRA

A la dreta, imatge dels dos dipòsits que enroscats formen el llum de carbur

PROPIETAT DE JOSEFINA ROVIRA

Llum de ganxo que s'omplia d'oli i amb un ble es mantenia la flama

de Marianao, terreny que després va ser conegut com la Fàbrica del Gas³. S'adjudica l'obra al Sr. José Llonchs Castellví, que estableix un contracte amb l'Ajuntament que el compromet a subministrar aquest servei durant 10 anys. Aleshores no se sabia que només al cap de tres anys es comença a fer la instal·lació per a la llum elèctrica, en perjudici i detriment de l'ús del gas canalitzat. Llonchs aprofita els llums existents per al circuit de gas i uns mesos més tard fa ell mateix una proposta a l'Ajuntament per ampliar la xarxa al barri de la Marina, i sol·licita permís per a instal·lar gasòmetres per fabricar el "gas d'aigua". Els informants recorden vagament l'existència d'una caldera o dipòsit de gas acetilè dins d'una construcció senzilla, al carrer del Consolat de Mar, on anys més tard es va instal·lar la fàbrica de gel. A partir de la fàbrica es distribuïen les canyeries que il·luminaven el carrer i també se subministrava gas al domicili que ho sol·licitava, amb la corresponent instal·lació del comptador.

Poques cases es podien permetre aquesta despesa fixa, i s'obtava per il·luminar estances amb els tradicionals ciris o bé amb els llums de carbur (llums de *carburo*, col·loquialment) també anomenats llums de gas o de *setileno*. Es destaca que la llum produïda amb aquest sistema era una llum intensa, blanca, de característiques similars a la llum solar.

EL CARBUR, LLUM ENLLAUNADA

El carbur té l'aspecte d'una pedra sorrosa de color gris; el venien a pes a diverses botigues del poble i també, quan es va obrir, a la botiga del Pòsit de Pescadors. Els troços sòlids de carbur desprenen el gas acetilè quan entren en contacte amb aigua. Els llums de gas eren artilugis especialment dissenyats per encendre el carbur, força hermètics per contenir el gas que s'anava desprenent, però practicables per poder afegir noves pedres de carbur quan es crema tot el seu contingut. Aquests llums estaven formats per dos dipòsits un sobre

l'altre i amb una rosca al mig. El dipòsit superior contenia l'aigua i l'inferior el carbur. Una vàlvula de rosca regulava la caiguda de l'aigua sobre la pedra. Immediatament després d'entrar en contacte aigua i carbur, comença l'emissió de gas, que, en apropar un misto, produirà la flama acetilènica. El residu és un fang gris que es retira abans de la propera utilització. Són artilugis pesats, compactes i resistent, com s'aprecia a les fotografies.

Un joc d'infants (una mica perillós, cal dir) de la primera meitat del segle xx té a veure amb el gas acetilè. Calia disposar d'un pot buit d'una llauna d'aliments, no massa gros, i conservant la part oberta amb l'obrellaunes sense desprendre del pot, on s'hi feia un petit forat. Els informants expliquen que era molt comú jugar amb els pots de llauna de llet suïssa (llet condensada), perquè eren abundants en aquells anys i de mida adequada. Els nens procuraven obtenir un trosset de carbur que col·locaven a la llauna i afegint l'aigua es produïa el gas. Tirant un misto encès pel foradet de la tapa, la llauna volava pels aires amb força soroll, a causa de l'explosió del gas.

Altres líquids produeixen flama quan empapen una metxa, com ara l'oli, el petroli o l'alcohol. Els artilugis que els contenen s'anomenen quinqués, llums de ganxo, llànties... Partint d'una bona part d'aigua i menys d'oli d'oliva, també s'obté llum amb un sistema similar al joc infantil descrit, sobretot quan hi havia restriccions d'altres combustibles durant la postguerra de la Guerra Civil espanyola. Mitjançant un pot de llet suïssa, on es col·locaven els dos líquids, s'aconseguia una flama quan amb un tros de gasa de cotó es posava en contacte l'oli que surava i l'aire a través del forat de la tapa de la llauna.

L'any 1912 l'empresa estatal Riegos y Fuerzas del Ebro, SA sol·licita permís a l'Ajuntament de Cambrils per oferir el subministrament de corrent elèctric a particulars. El mes de març de 1913 s'estableixen les condicions i el trajecte de l'enllumenat elèctric⁴ i el contracte per 10 anys amb aquesta empresa, malgrat les peticions del Sr. Llonchs per adaptar ell mateix el subministrament d'electricitat. Les primeres cases que encenien bombetes eren motiu de curiositat i festa per part dels més petits i els nostres informants en guarden records i

anècdotes a causa de la novetat del "gas electricitat", com l'anomena el Sr. Llonchs en un dels escrits a l'Ajuntament⁵.

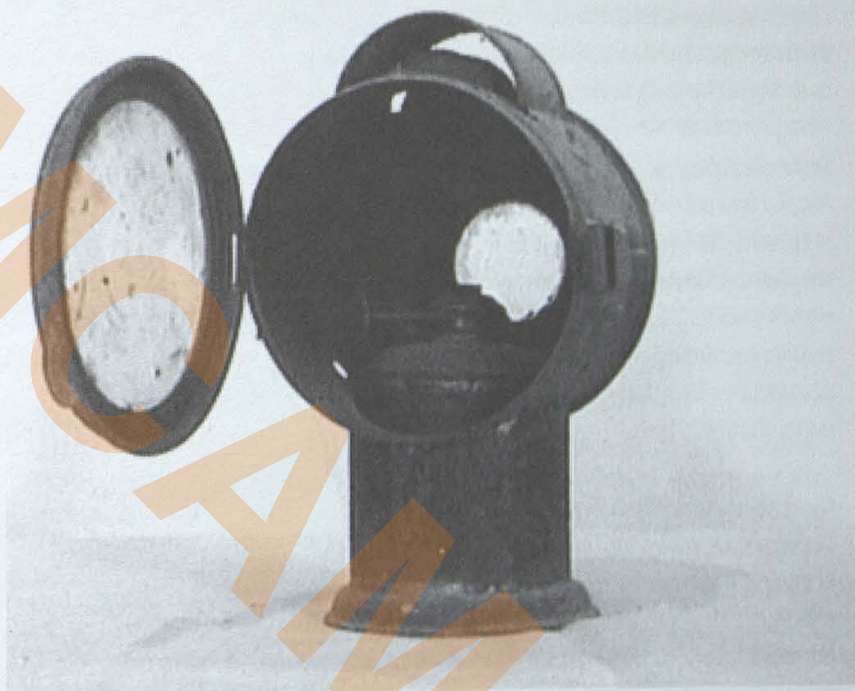
La llum elèctrica i l'electricitat en general és un dels avenços més importants del segle xx ja que incideix directament en la comoditat de les persones i el benestar de la comunitat. Tot i que en els darrers talls de subministrament elèctric ens podrien semblar necessaris, els llums de carbur són objectes en desús, imprescindibles en el passat i que ara formen part del record més domèstic i quotidià de les persones grans del nostre poble.

3 R.ORTIGA 1991:85

4 AMCAM 20-307.16,17,18

5 AMCAM 2/16-307

Llum d'oli que s'utilitzava per a la il·luminació dels carros quan circulaven de nit
PROPIETAT DE JOSEFINA ROVIRA

BIBLIOGRAFIA

- JAQUE RECHEA, F. I GARCÍA SOLÉ, J. (ed.): *La luz: el ayer, el hoy y el mañana*. Alianza Editorial. Madrid, 1996.
- ORTIGA I VIDAL, Ramon: *Història gràfica de Cambrils*. Edicions El Mèdol. Tarragona, 1991.
- ZAJONC, Arthur: *Atrapando la luz. Historia de la luz y de la mente*. Ed. Andrés Bello. Barcelona, 1996.
- Enciclopèdia Salvat Editors, volum I. Barcelona, 1968

ALTRES FONTS

- Així Municipal de Cambrils (AMCAM). Enllumenat públic (1909-1939).
- Així Anjub: entrevista a Fernando Garsot i Ribé (2002).

INFORMANTS

- Andreu Costa i Carrillo, Miquel Sentís Berengué

Vilafortuny en arxius públics de Tarragona i Reus

JOSEP M.T.GRAU I PUJOL / SABÍ PERIS SERRADELL -ARXIVERS-

El coneixement del passat per mantenir la identitat com a poble és i ha estat una constant arreu del món. En la nostra cultura es va utilitzar especialment durant el moviment de la Renaixença, i en la resistència contra el franquisme.

Segons les zones geogràfiques s'ha fet servir de diferents maneres. Així, en les comarques deprimides s'ha volgut rendibilitzar de cara al foment del turisme interior de caire cultural (museus, molins, restes arqueològiques, coves...), amb el reclam de personatges famosos (músics, arquitectes, pintors, escriptors, etc.), de ser els escenaris naturals de quadres de pintors universals (penso en Picasso per Horta de Sant Joan o en Joan Miró per Mont-roig del Camp) i molts d'altres.

Quan els factors econòmics i demogràfics han estat la causa d'un desmesurat creixement, d'un canvi de paisatge, d'una urbanització accelerada del territori natural, d'un canvi rapidísim en la distribució de sectors econòmics, amb la pèrdua de pes del sector primari a favor del secundari o terciari, també s'han produït accions per preservar allò que hom creu que desapareix.

Els llocs que, tot i haver disposat secularment de parròquia i un terme històric, s'han agregat a d'altres municipis són els que més interès mostren per la seva història diferenciada, i els llibres monogràfics en són un instrument. Al Camp tenim l'exemple de la Canonja i més lluny, a la Conca de Barberà, hi ha els casos de les pedanies de Montblanc (la Guàrdia dels Prats, Lilla, Prenafeta), a les muntanyes de Prades, Farena respecte Mont-ral, o Rojals. A l'Ebre els nuclis prop de Tortosa, per dir unes quantes mostres d'un llarg etcètera.

Per diverses causes la documentació referent a Vilafortuny¹ es troba repartida en una mitja dotzena d'arxius, motiu pel qual l'investigador que vulgui estudiar el seu passat s'haurà de desplaçar obligatòriament. Els més propers són els de Cambrils (municipal i parroquial), però a més hem de destacar els existents a Reus i Tarragona.

1. Per a una aproximació a la seva història, vegeu l'article de Gerard Martí Estrada "Els orígens de la parròquia de Vilafortuny" a *El butlletí de Vilafortuny* núm. 7 (1997), pàg. 2.

2. L'agost de 1760, Salvador Marc i Bellver, de Reus, va comprar per vint-i-tres mil lliures la baronia de Vilafortuny al marquès de Barberà, Josep Galceran de Pinós. Sobre l'adquisició i explotació de la senyoria objecte de la nostra atenció, us remetem als treballs de Salvador Rovira Gómez: *La burgesia mercantil de Reus ennoblida durant el segle XVIII, Tarragona, 1994*, pàg. 151-153, i "Burgesia i noblesa a Reus. El cas de Salvador March i Bellver (1718-1787)" a *Pedralbes (Barcelona)*, 8-1 (1988), pàg. 67-75.

A l'Arxiu Històric Comarcal de Reus (AHCR), dins el fons senyorial Prim-Rull, hi ha un gruix considerable de documentació de caràcter senyorial, procedent de la família Marc², en especial capbreus, entre els quals destaquem el de 1739, redactat pel notari resident a Valls Andreu Maimó, i un de posterior (1751-1759) autoritzat per l'escrivà de Riudoms Josep Pàmies. Cal afegir-hi diversos lligalls de censos i drets d'aigües del segle XVII. Val a dir que hom està pendent d'una nova i definitiva descripció arxivística. En els mateixos dipòsits, dins del fons comercial dels Sunyer de Reus (1752-1880), localitzem la petició d'un oratori privat el 1807 al Mas d'En Bosc, a Vilafortuny (signatura 55).

A l'Arxiu Històric de Tarragona, també administrat pel govern autonòmic, hi existeixen altres manuscrits. Dins el fons de la notaria de Tarragona, i dins la producció de Feliu Argimon, sobresurt un capbreu de Vilafortuny dels anys 1660-1664 (caixa 163) a més dins el manual comú de 1661-1664 d'aquest notari, on abunden les escriptures datades a Vilafortuny, Cambrils i Montbrió del Camp, sense oblidar tampoc la notaria de Cambrils. Dins del fons patrimonial de la família Castellarnau, de Tarragona, en la branca Marc-Miró de Reus (1612-1825), la primera, senyora del castell i terme de Vilafortuny, conté diferents actes de compra-venda de peces de terra en l'esmentat lloc (1720-1770) a més d'un conveni entre Joaquim Marc i Magdalena Vidal, vídua de Francesc Roca, sobre l'aprofitament de l'aigua d'una mina subterrània a Vilafortuny.

En el fons comercial de la Casa Moragues de Valls (AHT), en ser arrendataris de rendes senyorials, hi apareixen fulls amb notes de la recaptació del delme, redelme, primícia i novè de Cambrils i Vilafortuny dels anys 1804-1808 (signatures 1648 i 1668), amb els noms dels col·lectors i fruits obtinguts (llegums i cereals).

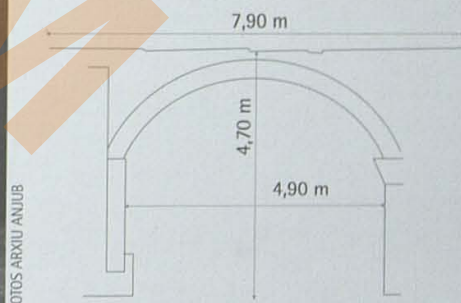
Per acabar, una institució que conserva documentació base de la història de Vilafortuny, i que cal tenir present, és l'Església: Arxius Històric Arxidiocesà i Capitular de Tarragona.

El pont de la Mineta

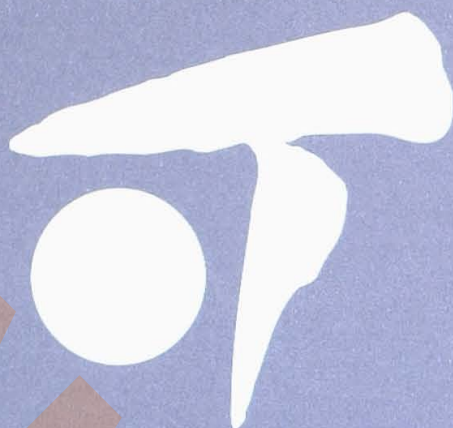
Aquesta obra hidràulica està situada al barranc de la Mare de Déu del Camí, en el tram entre la Parellada i el cementiri. Es tracta d'un aqüeducte que conduïa aigua de mina i que servia per salvar l'accident geogràfic del barranc. L'aqüeducte, conegut com a pont de la Mineta, o també pontet de la Mineta o de la Mina, té unes dimensions de 4,70 metres d'alçada per uns 7,90 metres d'amplada total. Té l'estructura d'un arc de mig punt peraltat construït amb mamposteria i la volta de l'arc està realitzada amb maons i peces ceràmiques, igual que la canal d'aigua que passa per sobre l'arc i que té una amplada de 60 centímetres. Es manté en relatiu bon estat, tot i que sembla haver sofert alguna reconstrucció. És un referent de l'enginyeria per canalitzar l'aigua utilitzant només els pendents naturals davant la necessitat de l'abastiment d'aigua al municipi per al rec, els usos industrials i els usos domèstics.

Diferents imatges de l'aqüeducte. A dalt, imatge general i a sota, detalls de la canal, vista des de la part superior, i detall de l'encontre de l'arc amb els suports

FOTOS ARXIU ANJUB

Caixa Tarragona

AMICAM